

ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΛΗΨΗΣ ΤΟΥ ΔΟΝ ΚΙΧΩΤΗ
ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ:
ΚΩΣΤΑΣ ΟΥΡΑΝΗΣ – ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Ο λόγος για την πρόσληψη του Δόν Κιχώτη, ενός από τα θεωρούμενα ως κορυφαία έργα της παγκόσμιας λογοτεχνίας, στη νεοελληνική γραμματεία, είναι ευρύτατος. Μια πτυχή μονάχα αυτού του μεγάλου «κεφαλαίου» θά επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε με την παρούσα εργασία, προσεγγίζοντας τον τρόπο με τον όποιο «είδαν» τον Δόν Κιχώτη δυο νεοέλληνες λογοτέχνες στις αρχές του 20ού αιώνα, ο Νίκος Καζαντζάκης και ο Κώστας Ουράνης.

Και οι δυο αυτοί δημιουργοί μάς έχουν δώσει εξαιρετικά ταξιδιωτικά κείμενα, με έντυπωσιακές περιγραφές από τις περιηγήσεις τους σέ όλο τον κόσμο. Την Ισπανία την επισκέφθηκαν και οι δυο γύρω στο 1930 και την αποτύπωσαν σέ ταξιδιωτικά κείμενά τους. Ο Θερβάντες και ο Δόν Κιχώτης του εμφανίζονται, όπως είναι φυσικό, επιβλητικοί στη συνείδηση και των δυο ταξιδιωτών-λογοτεχνών και ο ιδαλγός της Μάντσα έμπνέει και στους δυο όμότιπλα ποιήματα.

Ο Κώστας Ουράνης (1890-1953) αποτελεί μία από τις πιο χαρακτηριστικές φωνές της γενιάς του '20, που εκφράζει τó διάχυτο κλίμα της άπαισιοδοξίας και της διάλυσης των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα. Κυρίαρχα στοιχεία στην έν γένει λογοτεχνική του παραγωγή είναι ή νοσταλγία (τό μαρτυρεί και ό τίτλος της πιο γνωστής ποιητικής συλλογής του *Νοσταλγίες*), αλλά και ή τάση της φυγής ως αντίδοτο στην καθημερινή ανία και την άπιστία¹. Η ύλική ύποσταση της φυγής, δηλαδή τά ταξίδια, και τó στοιχείο του κοσμοπολιτισμού έμπνέουν την πεζογραφική παραγωγή του Ουράνης, που έχει δώσει όρισμένα από τά πιο λυρικά νεοελληνικά ταξιδιωτικά κείμενα.

Σέ αυτά έντάσσεται και τó κείμενο *Sol y Sombra* (1934) για την Ισπανία, άπότοκος του ταξιδιού του εκεί. Στο βιβλίο αυτό περιέχεται τó κεφάλαιο «Στην πατρίδα του Δόν Κιχώτη», άναφερόμενο στη Μάντσα. Μέσα από την περιγραφή

1. Βλ. Λίνου Πολίτη, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Μορφωτικό Ίδρυμα Έθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1978, σ. 247.

τοῦ τοπίου, ὁ Οὐράνης «ἐρμηνεύει» τὴν προσωπικότητα τῶν δυὸ πρωταγωνιστῶν τοῦ Θεορβάντες, τοῦ Δὸν Κιχώτη καὶ τοῦ Σάντσο Πάντσα, ὡς γεννήματα ὅχι τῆς φαντασίας τοῦ συγγραφέα τους, ἀλλὰ τῆς ιδιομορφίας αὐτοῦ τοῦ τόπου: "Ο, τι ὅμως μιλάει πολὺ περισσότερο γι' αὐτοὺς—καὶ ταυτόχρονα τοὺς ἐξηγεῖ— εἶναι ἡ ψυχικὴ ἀτμόσφαιρα τῶν γυμνῶν αὐτῶν δριζόντων. Μέσα σ' αὐτὴν αἰσθάνεται κανεὶς ὅτι ὁ Δὸν Κιχώτης καὶ ὁ Σάνχος Πάνσας δὲν γεννήθηκαν ἐδῶ καὶ δὲν ἔγιναν αὐτοὶ ποὺ ἔγιναν ἀπὸ ἀπλὴ ἰδιοτροπία τοῦ συγγραφέα τους. [...] Ἄλλ' ὅτι ἐπιβλήθηκαν στὸν Θεορβαντὲς ὅταν ὁ τελευταῖος αὐτὸς πέρασε ἓνα διάστημα τῆς ζωῆς του φυλακὴ στὴ μελαγχολικὴ πολίχνη τῆς Ἀργκαμαζίλλια ντὲ Ἀλμπα, ἀπ' ὅπου κ' οἱ δυὸ τους κατὰγονται².

Ὡς ἀτράνταχτη ἀπόδειξη αὐτῆς τῆς θέσεώς του, ὁ Οὐράνης θεωρεῖ τὸ γεγονός ὅτι οἱ σύγχρονοι κάτοικοι τῆς πόλης δείχνουν σὰν κάτι τὸ ἱστορικὸ τὸ χάιν τῆς Κεσάδα, ὅπου ὁ ἰδαλγὸς χρῆσθηκε ἱππότης προτοῦ ξεκινήσει γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Χίμαιρας, καὶ τοὺς ἀνεμόμυλους τοῦ Πονέρτο Λάπισε ὡς τοὺς ἴδιους ἐκείνους ποὺ τοὺς ἐπιτέθηκε γιὰ γίγαντες³. Μάλιστα προσθέτει ὅτι αὐτὴ τους ἡ ἐνέργεια δὲν γίνεται σκόπιμα γιὰ νὰ δώσουν στὸν τόπο τους τουριστικὸ ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ γιατί πιστεύουν ἀκράδαντα ὅτι οἱ δυὸ ἥρωες ὑπῆρξαν ἱστορικὰ πρόσωπα ποὺ ἔζησαν στὴ Μάντσα καὶ πραγματοποίησαν τὸ παράτολμο ταξίδι τους. Ὁ συγγραφέας ἐντοπίζει καὶ τὰ ψυχολογικὰ κίνητρα αὐτῆς τῆς περιπέτειας στὸ ἴδιο τὸ φυσικὸ τοπίο τῆς περιοχῆς. Γράφει χαρακτηριστικά: Σ' αὐτὴν τὴν Ἀργκαμαζίλλια ντὲ Ἀλμπα, τὴ χαμένη μέσα στὶς στέπες τῆς Μάνσας σ' ἴση ἀπόσταση ἀπὸ τὴν πένθυμη Καστίλλια καὶ ἀπὸ τὴν Ἀνδαλουσία, τὴ χώρα τῆς χαρᾶς τῆς ζωῆς, τί ἀπομένει σ' ἓναν ἄνθρωπο ποὺ οἱ ἡμέρες του περνᾶν μονότονες καὶ μελαγχολικὲς καὶ ποὺ τὸ βλέμμα του δὲν συναντάει παρὰ τὴν ἀπεραντοσύνη τῆς ἐρημίας; Τί ἄλλο ἀπὸ τὸ ὄνειρο; Τί ἄλλο ἀπὸ τὰ ἀπατηλὰ ὁράματα τῆς ἐρήμου; Κι αὐτὸ δὲν εἶναι ὅλη ἡ ἱστορία τοῦ Δὸν Κιχώτη;⁴.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Σάντσο, ὁ Οὐράνης παρατηρεῖ ὅτι καὶ τὰ δικά του κίνητρα ἐρμηνεύονται μὲ παρόμοιο τρόπο, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν. Ἐκεῖ ποὺ ὁ ὑψηλόφρων κύριος τοῦ ἔφυγε γιὰ νὰ κυνηγήσει τὸ ὄνειρο καὶ τὴ χίμαιρα, ἐκεῖνος τὸν ἀκολούθησε γιὰ νὰ πετύχει μία ζωὴ πιὸ ἀνετὴ ἀπὸ ἐκείνη ποὺ θὰ τοῦ ἐξασφάλιζε ἡ φτωχὴ σοδειὰ τῆς πατρίδας του. Ἀπὸ αὐτὴ τὴ σκοπιὰ ἰδωμένος, ὁ Σάντσο εἶναι τὸ ἀντίστοιχο ὄλων ἐκείνων ποὺ ἀκολούθησαν τὸν Κολόμβο στὶς παράτολμες ἀναζητήσεις του.

Ἔτσι, ὁ Οὐράνης καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Θεορβάντες μὲ τὸν ἥρωα ποὺ δημιουργήσε δὲν εἶχε καθόλου ὡς στόχο νὰ γελοιοποιήσει ὅσους ἦταν μανι-

2. Κώστα Οὐράνης, *Ταξίδια. Ἰσπανία*, Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἑστίας», Ἰ. Δ. Κολλάρου & Σίας Α. Ε., Ἀθήνα [1934], σσ. 86-87.

3. "Ο. π., σ. 87.

4. "Ο. π. σ. 88.

ώδεις με τὰ ἱπποτικά μυθιστορήματα, ὅπως πολλοὶ μελετητὲς διατείνονται. Γιὰ τὸν ποιητὴ μας, ὁ Δὸν Κιχώτης ἀντιπροσωπεύει, ἐνσαρκώνει, πραγματώνει κάτι πολὺ πρὸ σύνθετο, πολὺ βαθύτερο. Ὅπως τὸ διατυπώνει ὁ ἴδιος: *Ἡ Ἰσπανία ἀναγνώρισε σ' αὐτὸν τὸν ἐαυτὸ της μετὰ τὴν ἴδια πεποίθησιν καὶ τὸν ἴδιο θαυμασμὸ τῶν κατοίκων τῆς μελαγχολικῆς πολέχνης τῆς Μάνσας, πρὸ τὸν γέννησε. Καὶ δὲν εἶταν δυνατόν νὰ 'ναι ἄλλιως. Τί ἄλλο παρὰ Δὸν Κιχώτες εἶναι ὅλες οἱ μεγάλες φυσιογνωμίαι πρὸ λάμπρυναν τὴν ἱστορίαν τῆς Ἰσπανίας; Δὸν Κιχώτης ὁ Κολόμβος [...] Δὸν Κιχώτης ὁ Σιδὲ καὶ ὁ Κορτές [...] Κι ὁ Πιζάρρο [...] καὶ ὁ Ἅγιος Ἰγνάτιος [...] καὶ ἡ Ἁγία Τερέζα [...]. Δὸν Κιχώτης ὁ ἴδιος ὁ Θεοβαντὲς πρὸ πολέμησε μ' ἐνθουσιασμὸ σ' αὐτὴ τὴ ναυμαχία, γιατί πίστευε πῶς μπορούσε νὰ πραγματοποιηθεῖ τὸ ὑπέρμετρο καὶ χιμαιρικὸ ὄνειρο τοῦ βασιλιά του, πρὸ ἤθελε νὰ κάνει ὅλη τὴν οἰκουμένη χριστιανικὴ γιὰ νὰ τὴ σώσει ἀπὸ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα. Πῶς οἱ Ἰσπανοὶ νὰ μὴν ἀναγνωρίσουν στὸν Δὸν Κιχώτη τὴν ψυχὴ τους, ἀφοῦ εἶχε στὸν ὕψιστο βαθμὸ καὶ τὴν ἰδέαν τους γιὰ τὴν τιμὴ καὶ τὸ ingenio τους, δηλαδὴ τὴ δημιουργικὴ διαίσθησιν, καὶ τὸ πάθος τους σ' ὅ,τι καταπιανόταν, καὶ τὸ θάρρος τους στὸν ἀγῶνα, καὶ τὴν εὐγένειάν τους, καὶ τὸν ὑπέρμετρο, τέλος, δραματισμὸν τους;*⁵

Μὲ αὐτὰ τὰ λόγια σκιαγραφεῖ τοὺς Ἰσπανοὺς καὶ ἀναγνωρίζει ὅλα αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ πάνω στὸν ἰδαλγὸ τῆς Μάντσα, πρὸ πολέμουσε ἐνάντια στὸ ἄδικο, γιὰ τὴν τιμὴ τῆς ἱπποσύνης καὶ τῆς κυρᾶς του, Δουλτσινέας τοῦ Τοβόζο. Ὡς ἕνας γνήσιος νέο-ρομαντικὸς καὶ νέο-συμβολιστὴς —ὅπως ἔχουν χαρακτηριστεῖ ὅλοι οἱ λογοτέχνες πρὸ ἀνήκουν στὴ γενιὰ τοῦ '20— ὁ Κώστας Οὐράνης ἀνάγει τὴ μορφή τοῦ Δὸν Κιχώτη σὲ ἕνα διαχρονικὸ καὶ πανανθρώπινον σύμβολο πού, μολονότι γεννήθηκε ὡς ἐνσάρκωση τῆς ἰδιοσυστάσιας καὶ τῆς πνευματικῆς συγκρότησης τῶν Ἰσπανῶν, ξεπέρασε τὰ στενὰ σύνορα καὶ ἔφτασε νὰ ἐκφράσει τὴν ἀέναη ἀνθρώπινη ἀναζήτησιν τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ ἀληθινοῦ.

Ἡ ἀποτύπωση αὐτοῦ τοῦ συμβολισμοῦ γίνεται μέσα ἀπὸ τοὺς στίχους τοῦ ποιήματος «Δὸν Κιχώτης», τὸ ὁποῖο εἶχε γραφεῖ σὲ χρόνον προγενέστερο, ἀφοῦ ἦδη ὁ συγγραφέας μας ἀναφέρεται σὲ αὐτό, μέσα στὸ ταξιδιωτικὸ του κείμενο.

Ἀτσάλινος καὶ σοβαρὸς ἀπάνω στ' ἄλογό του
τὸ ἀχαμνὸ, τοῦ Θεοβαντὲς ὁ ἥρωας περνάει
καὶ πίσω του, στὸ στωικὸ γαϊδούρι του καβάλα,
ὁ ἱπποκόμος του ὁ χοντρὸς ἀγάλια ἀκολουθεῖ.
Αἰῶνες πρὸ ξεκίνησε κ' αἰῶνες πρὸ διαβαίνει
μὲ σφραγισμένα ἐπίσημα, ἐρμητικὰ τὰ χεῖλια
καὶ μὲ τὰ μάτια ἐκστατικά, τὸ χέρι στὸ κοντάρι,
πηγαίνοντας στὰ Γαλανὰ τῆς Χίμαιρας βασιλεία...

5. Ὁ. π. σσ. 89-90.

Στὸ πέρασμά του ἀπ' τοὺς πλατειοὺς τοῦ κόσμου δρόμους, ὅσοι
τὸν συντυχαίνουν, γιὰ τρελλὸ τὸν παίρνουν, τὸν κοιτᾶνε,
τὸν δείχνει ὁ ἕνας τοῦ ἄλλουνοῦ —κ' εἰρωνικὰ γελᾶνε.

᾽Ὡ ποιητὴ, παρόμοια στὸ διάβα σου οἱ κοινοὶ
οἱ ἀνθρώποι χασκαρίζουνε. Ἄσε τους νὰ γελᾶνε:

*οἱ Δὸν Κιχῶτες πᾶν μπροστὰ κ' οἱ Σάντσοι ἀκολουθᾶνε!*⁶

Ὁ Οὐράνης ταυτίζει ἐδῶ τὸν Δὸν Κιχῶτη μὲ τὸν γνήσιο καὶ ἀληθινὸ ποιητὴ καὶ κατ' ἐπέκτασιν μὲ τὸν ἰδεολόγο, τὸν ἀσυμβίβαστο, τὸν ἀνθρώπο ποὺ δὲν λειτουργεῖ τόσο μὲ τὴ λογικὴ ὅσο μὲ τὴ φαντασίαν, τὴ διαίσθησιν, τὸ συναίσθημα. Πολλὲς φορὲς ἡ λογοκρατούμενη ἐποχὴ μας δὲν ἀνέχεται ἢ δὲν συγχωρεῖ αὐτοὺς τοὺς τύπους· ἴσως καὶ νὰ τοὺς περιπαίξει. Ἀλλὰ ἐνάντια σὲ αὐτὴ τὴν ὀπτική, ὁ Οὐράνης ἀντιτάσσει τὴ μορφή τοῦ Δὸν Κιχῶτη, τοῦ ὑπερήφανου καὶ ἀταλάντευτου ἱππότη, ποὺ δὲν γνωρίζει παλινωδίες στὴν ἀπόφασή του νὰ πολεμήσῃ τὴν ἀδικίαν: ἀτσάλινος, σοβαρὸς, μὲ σφραγισμένα ἐπίσημα καὶ ἐρμητικὰ τὰ χεῖλια καὶ μὲ τὰ μάτια ἐκστατικὰ προχωρεῖ ὁ ἰδαλγὸς στὸ δρόμο του.

Ἀπὸ πίσω ἀκολουθεῖ μὲ βραδύ ρυθμὸ καὶ ἐντελῶς διαφορετικὴ ὥση, ὁ Σάντσο, τὸ σύμβολο τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν τετράγωνη λογικὴ ποὺ ἀποδύθηκε στὸν ἀγῶνα κυνηγώντας τὰ πιδάπτά, μιὰ καλύτερη καὶ πιδᾶνετη ζωὴ καὶ δὲν καταλαβαίνει τίποτε ἀπὸ τὰ δράματα ποὺ οἰστροηλατοῦν τὸν κύριό του. Ἀκόμη καὶ ἡ σημειολογία τῆς ἐμφάνισής του καὶ τοῦ βηματισμοῦ του δείχνει τὴ διαφορετικὴ ἀντίληψιν ποὺ ἔχει ἐκεῖνος γιὰ τὴν πορεία τῶν δυό: πίσω του, στὸ στωικὸ γαϊδούρι του καβάλα, / ὁ ἱπποκόμος του ὁ χοντροὺς ἀγάλια ἀκολουθεῖ.

Ὁ τελευταῖος στίχος, τοποθετημένος στὴν ἐντυπὴ μορφή μετὰ ἀπὸ ἕνα κενό, ποὺ τὸν ξεχωρίζει ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο σῶμα τοῦ ποιήματος, λειτουργεῖ ὡς κέντρο βάρους καὶ ὡς ἐπιμύθιο: *Οἱ Δὸν Κιχῶτες πᾶν μπροστὰ κ' οἱ Σάντσοι ἀκολουθᾶνε!* Σὲ πείσμα ὅλων τῶν στεγνῶν καὶ ἄκαμπτων ρασιοναλιστῶν, ἐκεῖνοι ποὺ ἀνοίγουν τοὺς δρόμους γιὰ τὴν πρόοδο εἶναι οἱ ὁραματιστὲς καὶ οἱ ἰδεολόγοι, ποὺ προχωροῦν ἐνάντια σὲ ὅσα ὑπαγορεύει ἡ ψυχρὴ λογικὴ. Οἱ ἄλλοι ἀπλῶς ἀκολουθοῦν, ὅταν πιδᾶν οἱ σκαπανεῖς ἔχουν λειάνει τὸ ἔδαφος, τίς περισσότερες φορὲς μὲ θυσίες καὶ χλευασμούς. Ἡ ὀπτικὴ αὐτὴ τοῦ Οὐράνης παραπέμπει σὲ ἐκεῖνο ποὺ παρατηροῦσε ὁ Σλέγκελ γιὰ τὸν ἥρωα τοῦ Θεορβάντες, ὅτι δηλαδὴ ἐνσαρκώνει «τῆς ζωῆς τὸν αἰώνιο ἀγῶνα τοῦ πεζοῦ μὲ τὴν ποίησιν»⁷.

Ἐπιστρέφοντας στὸ διακείμενο τοῦ *Sol y Sombra* ποὺ εἶδαμε παραπάνω,

6. Κώστα Οὐράνης, *Ποιήματα*, Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἑστίας», Ἀθήνα [1953], σ. 68.

7. Πρβλ. τὴν «Εἰσαγωγὴν» τῶν Κ. Καρθαίου καὶ Ἰουλ. Ἰατρίδου σὺν: Μιχαὴλ Θεορβάντες, *Ὁ Δὸν Κιχῶτης*, Μετάφραση καὶ Πρόλογος—, τόμος Β', Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἑστίας», σ. 19.

διαβάζουμε τὰ λόγια τοῦ ἴδιου τοῦ ποιητῆ γιὰ τὸν συμβολισμό πὺ πιστεύει ὅτι ἀντιπροσωπεύει ὁ ἥρωας τοῦ Θεοβάντες: Ἡ Ἰσπανία [...] σέβεται τὸν Θεοβαντὲς σὰν ἓνα μεγάλο ἐθνικὸ ποιητῆ, ἓναν ποιητὴ πὺ ἐξύμνησε τὸ καλύτερο καὶ τὸ ἀγνότερο τῆς ψυχῆς τῆς, καὶ πὺ μὲ τὶς περιπέτειες τοῦ ἰδαλοῦ τῆς Μάνσας συμβόλισε τὴν ἀνθρώπινη ὁρμὴ πρὸς τὴν κατάκτηση τοῦ ὀνείρου —τῆς πηγῆς αὐτῆς καὶ τῆς τροφῆς, μαζί, τῆς ζωῆς πὺ ἂν ἔλειπε δὲν θ' ἄξιζε ἀληθινὰ τὸν κόπο νὰ ζεῖ κανεὶς⁸.

Αὐτὴ τὴν ὁρμὴ πρὸς τὴν κατάκτηση τοῦ ὀνείρου πὺ τόσο λυρικά ἀποτυπώνει στὰ κείμενα πὺ διατρέξαμε ὁ Οὐράνης, τὴν μεταπλάθει ποιητικὰ καὶ ὁ Νίκος Καζαντζάκης, μὲ τὸν δικό του μοναδικὸ τρόπο. Αὐτὸ πὺ ἔχει παρατηρηθεῖ γιὰ τοὺς καζαντζακικοὺς ἥρωες, ὅτι ἀντιπροσωπεύουν ὀριακοὺς ἀνθρώπινους τύπους, χαρακτηρη πὺ πραγματώνουν μία λεπτὴ ἰσορροπία ἀνάμεσα στὴν ὑπερβολὴ καὶ στὸ ρεαλισμό, ἀρχετυπικὲς μορφές, πὺ ἐνσαρκώνουν μὲ μεγάλη εὐκρίνεια κοσμοθεωρητικὲς καὶ βιοθεωρητικὲς θέσεις καὶ πὺ προσφέρονται γι' αὐτὸ σὲ συμβολιστικὲς ἀναγνώσεις⁹, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἰσχύει καὶ στὸ ποίημα πὺ ἀφορᾷ τὸν Δὼν Κιχώτη.

Τὸ ποίημα περιλαμβάνεται στὶς *Τερτσίνες*¹⁰ καὶ τιτλοφορεῖται «Δὼν Κιχώτης». Σὲ αὐτὸ παρουσιάζεται ὁ ἥρωας τοῦ Θεοβάντες ὡς μιὰ ἰδανικὴ, ἀρχετυπικὴ μορφή πὺ συμβολίζει τὴν ἀέναη καὶ ἀγωνιώδη πορεία πρὸς τὴν κατάκτηση τῆς πραγματικῆς ἐλευθερίας τῆς ψυχῆς. Ὁ Δὼν Κιχώτης εἶναι ὁ Ἕνας, ὁ ἐκλεκτός, πὺ ἀπαρνιέται τὰ θέληγτρα τῆς ἡσυχῆς ζωῆς τῶν πολλῶν καὶ ρίχνεται στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ λευτεριά. Τὸ ἄλογό του, σύμβολο ἐδῶ τῆς γήινης ὑπαρξῆς, προσπαθεῖ νὰ τὸν κάνει νὰ ἀλλάξει τὴν ἀπόφασή του:

Ὁχού, πὺ πᾶς ἀφεντικό, λυπήσου
τὸ ἔρμο κορμί, κοντεύει πιά τὸ δέλι·
ἄχ, πίσω στὸ δροσάτο ἄς πᾶμε ἀχούρι,
στὴ γῆς, μὲ τὸ χλωρό, γλυκὸ τριφύλλι!"

Ἀλλὰ ὁ μέγας ἀσκητής, ὅπως τὸν ὀνομάζει ὁ Καζαντζάκης, ἀπαντᾷ:

Τοῦτο ἔναι τὸ ρηγάτο τῆς ιδέας·
φίδια φαρμακερὰ ἔναι τ' ἀγαθὰ του,
κι ἓνας μονάχα ἄνθρς σγυρορός —τῆς νέας

8. Κώστα Οὐράνη, *Ταξίδια. Ἰσπανία*, β. π., σ. 89.

9. Βλ. Ἐρατοσθένη Καψωμένου, *Ἀφηγηματολογία. Θεωρία καὶ μέθοδοι ἀνάλυσης τῆς ἀφηγηματικῆς πεζογραφίας*, Ἐκδόσεις Πατάκη, Ἀθήνα 2003, σ. 280 καὶ σημ. 37.

10. Ν. Καζαντζάκης, *Τερτσίνες*, Ἀθήνα 1960, σσ. 59-65. Τὸ ποίημα δημοσιεύεται καὶ στὸν τόμο *Ταξιδεύοντας. Ἰσπανία*, Ἐκδόσεις Καζαντζάκη, Ἀθήνα, 2002, σσ. 135-139.

ἀνύπαρχτῆς μας ἀγαπῶς ἡ ἀνάρια
κρυφὴ πολὺ εὐωδιά τῆς Δουλοινέας.

Ὁ ἥρωας γνωρίζει ὅτι μάχεται γιὰ κάτι ἀνύπαρκτο, ἀλλὰ αὐτὸς εἶναι ὁ ἀγώνας ποὺ δίνει νόημα στὴν ὑπαρξὴ καὶ οὐσιαστικὴ ἐλπίδα στὸν ἄνθρωπο:

Ἔτσι θὰ πάρει εὐγένεια ἡ γῆς κι ἡ ζήση,
Κι ἀθάνατος θ' ἀνθίζει ὁ ἀνθὸς τῆς νιότης·
τί μόνο τὸ ἄφταστο ἀγαπάει κυνήγι
ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἀλάθευτος τοξότης.

Ὁ Δὸν Κιχώτης ἀποκτᾷ ἔτσι ἀρχετυπικὴ, ὅπως ἀναφέραμε, καὶ συμβολικὴ ὑπόσταση, καὶ παράλληλα κουβαλάει μαζί του στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς ἥρωες-δημιουργήματα τοῦ Καζαντζάκη, τοὺς ἀνυπόταχτους στρατιῶτες τῆς Ἰδέας, τὶς ἀσυμβίβαστες καὶ ἐλεύθερες προσωπικότητες, τὸν Ἀλέξη Ζορμπᾶ, τὸν Μανολιδὶ ἀπὸ τὸ «Χριστὸς ξανασταυρώνεται», τὸν Ὀδυσσεά.

Ἄς καταφύγουμε καὶ πάλι στὸ διακείμενο τοῦ πεζοῦ, ταξιδιωτικοῦ κειμένου ἀπὸ τὸ ἔργο του Ταξιδεύοντας. Ἰσπανία. Ἐκεῖ ὁ Καζαντζάκης μιλάει γιὰ τὴν Ἰσπανία καὶ γι' αὐτὸ ποὺ θεωρεῖ ψυχὴ καὶ πεμπτούσια τῆς χώρας καὶ τοῦ λαοῦ. Οἱ πρῶτες γραμμὲς του ἀναφέρονται στὸν ἥρωα τοῦ Θεοβάντες: Διπλὸ εἶναι τὸ πρόσωπο τῆς Ἰσπανίας. Ἀπὸ τὴ μία μεριά, ἡ μακρουλὴ, φλεγόμενη ὄψη τοῦ ἱππότη τῆς ἔλεεινῆς μορφῆς· ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸπραχτικὸ τετράγωνο κεφάλι τοῦ Σάντσου¹¹. Πάνω σ' αὐτὸ τὸ δυικὸ σχῆμα ὁ Καζαντζάκης χτίζει τὴν ἐρμηνεία του γιὰ τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν ιδιομορφία τοῦ ἰσπανικοῦ λαοῦ. Καὶ σὲ ἄλλο σημεῖο, συναρεῖ τὰ δυὸ καί, μεταφέροντας τὰ λόγια ἐνὸς Ἰσπανοῦ, γράφει:

Ἐδῶ εἶναι τὸ μεγάλο λάθος ὄλων τῶν ξένων. Κιχώτης καὶ Σάντσος εἶναι ἓνα. Οἱ δυὸ μαζί ἀποτελοῦν τὴ μίαν, ἐνιαίαν ψυχὴ τῆς Ἰσπανίας. Ὁ Θεοβάντες μοίρασε τὴν ψυχὴ μας σὲ δυὸ γιὰ νὰ τὴ δοῦμε καλύτερα. [...] Ἡ ἰσπανικὴ ψυχὴ εἶναι Κιχωτοσάντσος ἢ Σαντσοκιχώτης, ἀνάλογα μὲ τὴν ἐποχὴ. Πότε ἐπικρατεῖ τὸ ἓνα αἰώνιο στοιχεῖο, πότε τὸ ἄλλο. Μὰ πάντα μάχονται κι ὑποφέρουν μαζί¹².

Μπαίνοντας στὴν περιοχὴ τῆς Καστίγια, ὁ Καζαντζάκης αἰσθάνεται ὅτι πιὰ ὅλο τὸ τοπίο κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴ μορφή τοῦ Δὸν Κιχώτη: αὐτὸς εἶναι ὁ μεγάλος φεουδάρχης, σημειώνει. Καὶ συνεχίζει:

Ὁ ἱππότης τοῦ ἰδανικοῦ, δηλαδὴ τῆς ἐρμείας, κίνησε γιὰ νὰ λευτερώσει τοὺς σκλάβους, νὰ δώσει τὸ δίκιο στοὺς ἀδικημένους, νὰ προστατέψει τὰ ὄρφανὰ καὶ τὶς χῆρες, νὰ πλερώσει τὰ χρέη, νὰ πολεμήσει τὰ ταπεινὰ πάθη τοῦ κόσμου [...] Ὁ ἀτρόμητος ἀπλοϊκὸς ἐραστὴς τῆς ιδέας, τῆς ἀσπλαγχνῆς Δουλοινέας, κα-

11. Νίκου Καζαντζάκη, Ταξιδεύοντας. Ἰσπανία, β. π., σ. 11.

12. Ὡ. π. σσ. 17-18.

τέβηκε πιά στὸν κάμπο καὶ σήκωσε τὸ κοντάρι. Εἶναι ὁλος ἔρωτα καὶ θυμό. Ὁ κόσμος βγήκε ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Θεοῦ γιομάτος ἀδικίες καὶ σφάλματα, καὶ χρέος ἔχει αὐτός, ὁ ἱππότης τοῦ ἰδανικοῦ, νὰ τὸν διορθώσει. Γιατὶ τὸ ἔργο τοῦ Δὸν Κιχώτη κινεῖται ἀπὸ ἐκεῖ πού τὸ παράτησε ὁ Θεός¹³. Πλάθοντας ποιητικὰ τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἰδέα γράφει στὸ ποίημά του:

«Σώπα, ψυχὴ» τῆς κράζει ὁ γέρος ἄρχος
«κι ὅ,τι ἀφήκε ἄτελο ὁ Θεὸς στὴ μέση,
ἐγὼ θὰ τὸ τελέψω, ὁ πολεμάρχος!»

Προχωρεῖ σὲ μία ψυχογράφηση τοῦ Θερβάντες, μέσω τῆς ὁποίας ἐρμηνεύει τὴ λογοτεχνικὴ γένεση τοῦ Δὸν Κιχώτη. Μετὰ ἀπὸ τίς γνωστὲς περιπέτειες καὶ τίς ἀπογοητεύσεις πού δοκίμασε, ὁ συγγραφέας τοῦ ἰδαλγοῦ τῆς Μάντσα, φυλακισμένος καὶ ἀπελπισμένος, πλάθει τὸν ἥρωά του:

Θέτει τὰ ὄνειρα τῆς νιότης του, τὰ ὄνειρα τῆς νιότης τῆς Ἰσπανίας, στὴν ἀνεμογκάστρωτη κεφαλὴ τοῦ γερο-ἱππότη, καὶ τὸν ξαποστέλνει ἔξω νὰ παλέψει μὲ τὴ φριχτὴ, ἀνελεῖμονη πραγματικότητα. Γελάει καὶ κλαίει μὲ τὰ παθήματα τοῦ Δὸν Κιχώτη, γιατί εἶναι τὰ δικά του παθήματα. Μαζί του γελάει καὶ κλαίει ὅλη ἡ Ἰσπανία, γιατί εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια πού ὁμοία κίνησε, μὲ τέτοια χάρτινη πανοπλία, μὲ τέτοια μεγάλη ἰδέα, καὶ τώρα, σαρανταπληγίαρα, γυρίζει πίσω¹⁴.

Ἡ Ἰσπανία καὶ ὁ Θερβάντες, ἐξαντλημένοι καὶ οἱ δυὸ ἀπὸ τὴ συντριβὴ τῶν ὀνείρων τους, γεννοῦν τὸν δικό τους ἥρωα, πού συναιρεῖ μέσα του τὸ γέλιο μὲ τὸ κλάμα, τὸν αὐτοσαρκασμὸ μὲ τὸ κυνήγι τοῦ ὀνείρου. Καὶ ὁ Θερβάντες, μὲ τὸν ἥρωα πού ἔπλασε, ἔσωσε ἀπὸ τὴ φθορὰ τοῦ καιροῦ τὴν ψυχὴ τῆς ράτσας του καὶ σώθηκε κι αὐτός μαζί της¹⁵. Ὁ θαυμασμὸς τοῦ Καζαντζάκη γιὰ τὸν αἰώνιο ἱππότη τοῦ ἰδανικοῦ πιστοποιεῖται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κείμενα πού εἶδαμε, εἶχε κάνει καὶ μία ἐλεύθερη διασκευὴ τοῦ ἔργου τοῦ Θερβάντες, πού θὰ χρησίμευε γιὰ κινηματογραφικὸ σενάριο. Ὁ ἴδιος, μὲ πολὺ ἐνθουσιασμὸ, ἔγραφε στὸν Παντελῆ Πρεβελάκη γιὰ τὸ σενάριο αὐτὸ καὶ γιὰ τὸ πῶς κατόρθωσε μέσα ἀπὸ τὸ πρωτότυπο ἔργο μὲ τὴ σύνθετη πλοκὴ καὶ τὰ πολλὰ ἐπεισόδια, νὰ δώσει μὲ συντομία τὴν τραγικὴ καὶ κωμικὴ ψυχὴ τοῦ Κιχώτη¹⁶.

Στὴ συνείδηση τοῦ Οὐράνη ἀλλὰ καὶ τοῦ Καζαντζάκη, τὸ σύμβολο τοῦ Δὸν

13. Ὁ. π. σσ. 34-35.

14. Ὁ. π. σ. 37.

15. Ὁ. π. σ. 39.

16. Τὸ σενάριο, ἓνα γενικὸ διάγραμμα σὲ σκηνές, δημοσιεύεται στὸ: Γιώργος Ἀνεμογιάννης, Ὁ ἄλλος Καζαντζάκης, Ἐκδοσὴ Ἰδρύματος «Μουσείου Ν. Καζαντζάκη», Ἀθήνα 1997, σσ. 37-67, καὶ ἐπιστολὴ ἀρ. 142 στὸ Τετρακόσια Γράμματα τοῦ Καζαντζάκη στὸν Πρεβελάκη, Β' ἔκδοσις, Ἐκδόσεις Ἑλένης Ν. Καζαντζάκη, Ἀθήνα 1984, σσ. 287-289. Βλ. καὶ Κυριακὴ Πετράκου, Ὁ Καζαντζάκης καὶ τὸ θέατρο, Ἐκδόσεις Μίλητος, Ἀθήνα 2005, σσ. 76, 79.

Κιχώτη έχει διπλή υπόσταση: λειτουργεί ως αποτύπωση και έκφραση τῆς Ἰσπανίας καὶ τοῦ λαοῦ της, ἀλλά, παράλληλα, ξεφεύγοντας ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο, αἴρεται σὲ πανανθρώπινο καὶ διαχρονικὸ σύμβολο. Γιὰ τὸν Κρητικὸ συγγραφέα, μάλιστα, εἶναι μία ἀρχετυπικὴ μορφή, ἡ ὁποία, μαζί με τὸν Ὀδυσσεά, τὸν Ἄμλετ καὶ τὸν Φάουστ ἐρμηνεύει τὶς βασικὲς δομὲς τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς, συμβολίζοντας πῦθ πιστὰ ἀπὸ ὅλες τῇ μοίρα τοῦ ἀνθρώπου. Γιὰ τὸν Οὐράνη εἶναι ἡ ἐνσάρκωση τῆς ἀνθρώπινης ὁρμῆς πρὸς τὴν κατάκτηση τοῦ ὀνείρου καὶ γι' αὐτὸ ἀναρωτιέται: Ἄν δὲν ὑπῆρχε ἡ τρέλλα, ἂν δὲν ὑπῆρχαν οἱ Δὸν Κιχώτες, ποῦ θὰ βρισκόταν σήμερα ὁ κόσμος; Σὲ ποιά καθυστέρηση; Σὲ ποιά ἄγνοια; Τίποτα τὸ μεγάλο, τὸ ὠραῖο, τὸ παράτολμο καὶ τὸ ἀφιλοκερδὲς δὲν θὰ 'χε συντελεσθεῖ. Τὸν κόσμο θὰ τὸν ἀποτελοῦσαν ἄνθρωποι σὰν ἐκείνους, γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ Οὐάιλντ εἶπε ὅτι βάζουν σκοπὸ στὴ ζωὴ τους νὰ γίνουν καντηλανάφτες ἢ κάτι παρόμοιο —καὶ γίνονται... Δὲν θὰ ὑπῆρχε ποίηση, οὔτε πέταγμα τῆς ψυχῆς. Ἡ ἀτμόσφαιρα θὰ 'ταν ξερὴ κι ὁ ἀέρας ἀνυπόφορος¹⁷.

17. Κώστα Οὐράνη, *Ταξίδια. Ἰσπανία*, δ. π., σ. 91.